

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ВИКЛИКИ УКРАЇНІ

**ЧЕКАЛЕНКО Л. Д.,
доктор політичних
наук, доцент**

*Дипломатична академія
України
при МЗС України*

Після завершення “холодної війни”, яка гарантувала певний баланс сил і інтересів, ми зіткнулися з різким поглибленням нестабільності, нестійкості і неусталеності світового порядку. На наших очах руйнуються, здавалося б, усталені впливові схеми взаємозалежності і союзів держав, зазнає нищівних ударів система суверенного захисту від зовнішнього втручання, зростає прірва можливостей розпорядників міжнародного буття та іншими не такими могутніми суб'єктами міжнародного права.

Світова гармонія не піддається впровадженню силовими методами, а хаос, що супроводжується новими зіткненнями, людськими жертвами, – зростає. До світового п'єдесталу рвуться новоявлені силові центри, а більшість населення планети Земля бореться за хліб насущний на сьогоднішній і завтрашній день.

Сильні світу цього з метою виправдовування власної далеко не демократичної поведінки, порушень заasad міжнародного права складають нові теорії про утворення демократичного світу, кооперативну безпеку, гуманітарне втручання тощо¹. А частіше ліквідують як суверенітет, так і неслухняні країни і без теоретичного обґрунтування...

Водночас, не зважаючи на глибокі зміни всієї системи міжнародного буття, основними елементами міжнародних відносин і сьогодні залишаються суверенні держави, які мають здійснювати на своїй території всю повноту законодавчої, судової та виконавчої влади.

У таких умовах Україні все важче долати перепони на шляху реалізації зовнішньополітичних устремлень, забезпечувати свої національні інтереси, пристосовуватися до оновленої системи міжнародних відносин. Процес цей ускладнюється й тим, що найближчі євро-

пейські сусіди, що значно випередили нас, дивляться на Україну з євроінтеграційного та євроатлантичного повороту сучасної Європи.

Зовнішньополітичні імперативи України спираються на загальновизнані норми і принципи міжнародного права, серед яких принцип визнання загальнолюдських цінностей, активної міжнародної співпраці є визначальним. Він передбачає на взаємній основі: суверенну рівність і повагу суверенітету; територіальну цілісність і непопущність кордонів; невтручання у внутрішні справи; дотримання і виконання міжнародних договорів і зобов'язань; врегулювання міжнародних спорів і конфліктів виключно мирними, політичними засобами. Для оптимального використання зазначених зовнішньополітичних імперативів Україна потребує конфігурації політичних сил навколо національних інтересів і безпеки.

Які ж зовнішні виклики або загрози в нових реаліях окреслились перед Українською державою? Не зупиняючись на ретельному перерахуванні новітніх і застарілих проблем, нагадаємо перш за все про відсутність зовнішньополітичної концепції держави. Певним чином ця прогалина частково компенсується положеннями інших державних документів, як, наприклад, деякими статтями Закону України "Про основи національної безпеки України"². Проголошений у свій час європейський вибір України³ вимагає прийняття відповідного зовнішньополітичного закону, який має виконуватися. У зв'язку з зазначеним, нагадаємо також про відсутність стратегічного плану розвитку або стратегії України, чітко означених критеріїв на найближчу і далеку перспективу тощо.

Відсутність зовнішньополітичної концепції гальмує не тільки активність держави в захисті національних інтересів, заважає розробці стратегії, визначенню чітких критеріїв місця і ролі Української держави в оновленій парадигмі міжнародних відносин, розробці схем захисту універсального та регіонального рівня. Відсутність зовнішньополітичної стратегії і тактики має негативні далекосяжні наслідки: призводить до перетворення держави на постійного реципієнта чужорідних ідей, концепцій, які періодично реалізуються в Україні, але – не в національних інтересах України. Врешті-решт, наявність стратегії припинить спекуляції навколо європейського або євразійського векторів зовнішньої політики України.

До зазначеного додамо, що офіційна зовнішньополітична стратегія і тактика сприятимуть визначенню стратегічних партнерів України, які б могли виступити гарантами нашої безпеки, захисту і врешті-решт розвитку. Таке завдання можна вкласти в одне гасло: "Шукаймо лобістів!" Саме на захист і підтримку стратегічних партнерів розраховують середні держави, про що не раз нагадували українські дипломати⁴, виробляючи дієвий механізм оперативного реагування на

загрози ззовні. При цьому існують можливості використання прийнятних схем просування партнерського співробітництва з деякими державами до рівня стратегічного партнерства з відповідними гарантіями з боку партнерів.

У зв'язку з гарантіями згадується досить непростий шлях просування України до без'ядерного статусу. Із загостренням відносин між провідними ядерними країнами світу щоразу нагадує про себе актуальне завдання: вироблення провідними ядерними державами міжнародно-системного механізму захисту України в питаннях ядерної безпеки, що набирає особливої небезпеки в умовах зміцнення нових центрів сили.

Письмові і усні гарантії Україні щодо запобігання загрозам ядерних держав були отримані ще під час тристоронньої зустрічі січня і Будапештського саміту НБСЕ грудня 1994 р. При цьому механізм задіяння заяв ядерних держав у випадку агресії проти України третьою стороною, а також у випадку зіткнення ядерних держав-гарантів й досі не розроблений. Певним чином, саме така ситуація надає змогу Російській Федерації час від часу погрожувати Україні й зазіхати на її територіальну цілісність. Тільки багатостороння угода між усіма ядерними державами і Україною, аналогічна тій, яку було підписано з Австрією 1955 р.: ядерні держави взяли на себе зобов'язання не застосовувати проти неї сили ні в якому вигляді, а в разі небезпеки боронити її, – могла б бути серйозним гарантом безпеки Української держави.

Таким чином згадані положення щодо гарантії безпеки Українській державі потребують подальшого опрацювання і затвердження на найвищому рівні, оскільки, як показала практика, ці гарантії вразливі своєю неясністю щодо рівня ескалації конфлікту, після якого держава, що надала гарантії, зможе втрутитися у конфлікт.

Не розв'язаними залишаються деякі питання територіальної цілісності Української держави (зазіхання з боку Російської Федерації, Румунії). Постійної уваги владних структур, дипломатичного корпусу вимагає питання кордонів (претензії Росії). Сучасне міжнародне право відносить принципи територіальної цілісності і непопущності існуючих кордонів до категорії імперативних, тобто таких, які мають абсолютний характер. До того ж нестабільність кордонів (у даному випадку морських) підриває основу з основ суверенного існування держави.

Заявлений Україною європейський вибір розвитку, складний поступ до поставленої мети – інтеграції до європейських економічних і безпечних структур – потребує запровадження прийнятних моделей співвідношення національних інтересів і наднаціонального характеру діяльності інтеграційних утворень.

Сьогодні Україна використовує різнопланові механізми протистояння загрозам на універсальному, регіональному і субрегіональному рівнях.

Це – інструменти та інституції міжнародної співпраці в рамках ООН, ОБСЄ, ЄС, НАТО, Ради Європи, СНД тощо. Відповідно до Закону України “Про основи національної безпеки України” (2003 р.) безпеку для себе Україна формує через розбудову безпеки для всіх. Вагому роль у цьому процесі відіграє і неухильне виконання взятих на себе зобов’язань за основоположними документами ООН, ОБСЄ, РЄ, НАТО, ЄС, ЦЕІ, ЦЄФТА, ОЧЕС, Вишеградської групи, СНД, ГУАМ, тобто тих міжнародних утворень, де Україна є повноправним учасником або засновником.

Водночас, саме недосконалість механізмів захисту певних міжнародних структур, учасницею яких є Українська держава, їх неефективність стали однією з причин перегляду зовнішньополітичних орієнтирів країни (заяви про нейтралітет і позаблоковість), що обрала європейській і євроатлантичний напрям.

Досить складним питанням є проблема перебування на українській території іноземних військ, а саме Чорноморського флоту РФ. Фактично російське 20-тисячне військово угруповання не тільки здійснює військово-політичний контроль Росії над Україною, а й утримує Українську державу від участі в інших союзах і блоках, заохочуючи об’єднатись у військово-оборонний союз на теренах СНД (ОДКБ). ЧФ РФ – є загрозою Україні: за прийнятими міжнародними нормами Україна, у випадку війни Росії з третьою державою, може бути визначена в якості агресора тільки на цій підставі, що в нас розташована російська військова база (Міжнародна Конвенція щодо визначення агресора)⁴.

Серед сучасних викликів України в економічній сфері – необхідність забезпечення енергетичної безпеки держави (загроза номер один), інтеграція у міжнародну економічну систему, підтримка українських експортерів, а в інформаційній – утвердження позитивного іміджу та інвестиційної привабливості України тощо. Зазначимо, що енергетична проблема є надзвичайно важливою і за своїм характером – всесвітньою.

Залишається проблемною ситуація довкола власності колишнього СРСР⁵.

Неадекватне сприйняття загроз національній безпеці в етнопатристичній та релігійній сферах може провокувати внутрішні конфлікти і соціальні вибухи, що негативно позначиться на міжнародному рівні. Потенційна загроза таких явищ вимагає своєчасних політичних і правових дій владних структур. Особливу роль у цьому питанні відіграє розповсюдження позитивної інформації про здобутки держави, у т. ч. і щодо захисту прав людини.

Спираючись на концепцію безпекової тріади: особа – суспільство – держава, за якою захист людини та її інтересів відносимо до імперативів зовнішньої політики України, через проведення моніторингу захисних схем, впроваджуваних для

українських трудових мігрантів, найефективніші з них можна було б розповсюдити в якості позитивних прикладів розв’язання зазначених питань. При цьому необхідно також враховувати особливості політики країн, які ставлення до національних меншин за кордоном розглядають важливим критерієм для розвитку білатеральних відносин. З цією метою необхідне дотримання міжнародних зобов’язань щодо забезпечення прав національних меншин у своїй державі як своєрідного чинника безпеки. Тут і проблема співвітчизників, і повернення представників репресованих народів на батьківщину (тобто ситуація в Криму). У міграційній площині – захист власних громадян за кордоном, розв’язання питання нелегальних мігрантів тощо.

Проблеми виникають і поглиблюються тоді, коли центральні владні структури відсторонюються від виконання своїх прямих зобов’язань. Сьогодні всі ці складні питання покладені, фактично, на консульську складову дипломатичного корпусу, хоча мають бути в центрі уваги нашої законодавчої та виконавчої влади.

Саме орієнтація українських можновладців на євразійський напрям зовнішньої політики принесла державі, а отже народу досить складні до розв’язання проблеми. І нині криє в собі низку загроз, які висувають на порядок денний захист суверенності і територіальної цілісності; розв’язання складних проблем, що залишилися від пострадянської епохи. Це і перебування іноземних військових формувань на території України, і нерозв’язані питання власності; низка проблем економічного характеру, що породжують глибоку залежність від російських енергоносіїв; демографічні питання, складні міграційні процеси, пов’язані з трудовою міграцією українського населення тощо⁶.

У цьому зв’язку, на наше переконання, у нав’язаній штучній дискусії щодо ускладнення вибору Україна-ЄС або Україна-ЄП, вбачаються піарівські, популістські засоби деяких політичних партій, відповідь на які можна віднайти шляхом прямого порівняння двох утворень. На відміну від ЄС, у рамках ЄП, по-перше, не йдеться про спільні рішення, оскільки, за (недемократичною) традицією, органи ЄП, як і інші структури СНД, очолюють виключно представники РФ. По-друге, у рамках ЄП не йдеться про демократичний розподіл голосів між рівними його складовими, якими виступають чотири країни. Росія забезпечила собі контрольний пакет голосів у структурах ЄП, тим самим запровадила одноосібне право прийняття рішень. По-третє, у рамках ЄП не йдеться про паритетність, добровільність і повагу до партнера, що доводить хоча б продаж нафти і газу Україні (як і Білорусі) за “особливими” цінами, а наступною сходинкою розвитку ЄП (по-четверте) запропоновано введення в якості єдиної грошової одиниці російського рубля. По-п’яте, незважаючи на

всі заяви Групи високого рівня ЄЄП про запровадження цивілізованих відносин в єдиному просторі, українські трудові мігранти в РФ й надалі піддаються всіляким утискам і обмеженням з приниженням людської гідності тощо.

Стратегічний вибір України – європейська та євроатлантична інтеграція. Цей напрям, що визначений як державна програма розвитку, не підлягає кардинальним змінам. В іншому варіанті Україні загрожуватиме остаточна втрата міжнародної суб'єктності.

Отже, захист національних інтересів у зовнішньополітичній площині має спиратися на: а/ механізми глобальної та регіональної безпеки; б/ прийнятний алгоритм взаємовпливів національних засад суверенності держави і наднаціональних повноважень міждержавних струк-

тур; в/ регіональне інтегрування з метою спільного протистояння сучасним загрозам; г/ співробітництво за схемою – від оптимізації партнерства до ефективних стратегічних союзів; д/ міжнародний механізм захисту прав людини, що є однією з кардинальних передумов реалізації Україною європейського вибору. З огляду на необхідність зміцнення політичного плюралізму, який створюватиме заслін будь-яким спробам поновити імперію, можна передбачити, що європейські структури сприятимуть включенню України в орбіту розширеного європейського співтовариства, у побудову в регіоні міжнародно-політичного механізму безпеки, який гарантуватиме стабільність і поступальність розвитку Української держави.

ПОСИЛАННЯ

- ¹ <http://www.Ska.ru/53/12039//>; <http://www.auditorium.ru/books/>
- ² Закон України “Про основи національної безпеки України” // <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/7932.htm>
- ³ У Раді національної безпеки і оборони України // Стратегічна панорама. – 2005. – №2. – С. 3.
- ⁴ <http://www.un.org/>
- ⁵ Чекаленко Л.Д. Формування нової моделі українсько-російських відносин на сучасному етапі глобалізації // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2004. – Вип. 10. – С. 346-358.
- ⁶ Інтерфакс. – 2005. – 22 февр.

Надійшла до редакції 01.11.2007